

**ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ  
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ  
ӘЛЕУМЕТТАНУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС КАФЕДРАСЫ**

**«Жастар әлеуметтануы» пәні**

**ДӘРІС САБАҚТАРЫ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК  
НҰСҚАУЛАР**

**(6 кредит)**

**Құраушы: аға оқытушы Мамытканов Д.Қ.**

**Алматы, 2026**

## **1 дәріс. Әлеуметтік білім жүйесіндегі жастар. Жастар әлеуметтануының пәні.**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Жастардың әлеуметтануы-Әлеуметтік білімнің дербес саласы ретінде, жастарды әлеуметтік-демографиялық топ ретінде, оның әлеуметтенуі мен тәрбиесінің ерекшеліктерін, жастардың өмір сүру салтының ерекшеліктерін, оның құндылықтық бағдарларын, ұстанымдарын, өзіндік санасын және өмірлік жоспарларын қалыптастыруды зерттейді.

Жастар әлеуметтануының теориялық және практикалық мәні бар негізгі мәселелеріне Лисовский мыналарды жатқызады:

қоғамның әлеуметтік дамуындағы жастардың рөлі мен орнын зеріттеу;

жастардың түрлі топтарының «әлеуметтік бейнесіне» талдау жасау, сұраныстарды, мүдделерді, қажеттіліктерді, құндылықтарды, әлеуметтік күтулерді зерттеу;

белсенді өмірлік ұстанымды, өмір сүру стилін және мінез-құлықты қалыптастыру;

жастардың өмірлік жоспарларын зерттеу мен оларды жүзеге асырудың оңтайлы жағдайын анықтау;

еңбек пен жұмыссыздыққа моральдық-психологиялық дайындықтарын анықтау.

Жастар әлеуметтануы ғылым ретінде өзара байланысты келесідей деңгейлерден тұрады:

*Жалпы әдіснамалық.* Жастарды қоғамдық феномен ретінде тану бағытына негізделген.

*Арнайы теориялық.* Жастардың арнайы құрылымын әлеуметтік-демографиялық топ ретінде ашады, яғни, олардың санасы мен мінез-құлқын, өмір сүру салтының жастық және әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін, құндылық бағыттарының динамикасын;

*Эмпирикалық.* Өмірдің әртүрлі салаларындағы нақты фактілерді әлеуметтанулық зерттеу негізінде талдау жасау.

*Жастар әлеуметтануының пәні:* қоғамның дамуындағы жастардың рөлі мен орнын, сұраныстарды, мүдделерді, қажеттіліктерді, құндылықтарды, әлеуметтік күтулерді зерделеу; белсенді өмірлік ұстанымды, өмір сүру стилін және мінез-құлықты қалыптастыру, әртүрлі әлеуметтік салаларда бейімделу ерекшеліктерін қарастыру; өмірлік жоспарларды зерделеу және оларды іске асырудың оңтайлы шарттарын айқындау; әлеуметтік белсенділіктің резервтерін және пассивтіліктің себептерін, жастардың түрлі деңгейлерде әлеуметтік басқару мен өзін-өзі басқаруға қосылуын зерттеу; еңбек пен жұмыссыздыққа моральдық-психологиялық дайындықтарын анықтау және т.б. болып табылады.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Курстың құрылымы мен негізгі мәселелері.
2. Жастар туралы ғылымның теориялық және әдістемелік негіздері.
3. Жастар әлеуметтанулық білім жүйесінде. Жастар социологиясының пәні.
4. Жастардағы жалпылық пен ерекшеліктер.
5. Жастар қоғамның әлеуметтік құрылымында. Жастар, олардың қоғамдағы орны мен рөлі.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

#### 2 дәріс. Жастар: құрылымдық түсіндіру

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Жастар-әртүрлі әлеуметтік-психологиялық, физиологиялық және жыныстық-жастық ерекшеліктерімен сипатталатын әлеуметтік-демографиялық топ. Жастардың жасы (16-29) жас биологиялық жан-жақты, бірақ белгілі бір объективті өмір жағдайларымен, тұқым қуалайтын белгілермен және қалыптасқан белгілермен детерминирленген.

"Жастар" ұғымына анықтама беру әрекеттері туралы айта келе, XX ғасырдың 20-шы жылдарынан бастап талқыланатын оның бірнеше сипаттамасын көрсетуге болады.

\* әлеуметтік-психологиялық көзқарас жастардың әлеуметтік өткелдерге тән белгілі бір жас болып табылатынына негізделеді;

\* психофизиологиялық тәсіл жас ұрпақты жыныстық және толық жетілу арасындағы даму кезеңі ретінде ашады;

\* стратификациялық тәсіл жастарды өзіне тән рөлдері мен статустық ұстанымдары бар ерекше әлеуметтік-демографиялық топ ретінде қарастырады;

\* конфликтологиялық көзқарас жастықты "қиын нәрсе" ретінде сипаттайды.»;

\* субмәдениетті көзқарас жастардың өз өмір салтына, өзіндік мінез-құлық стиліне, белгілі бір мәдени нормалар мен құндылықтарға тән топ ретінде анықтайды;

\* әлеуметтанулық көзқарас, жастық-әлеуметтік өсу және алғашқы әлеуметтену кезеңі келетін өмір кезеңі;

\* субъективті тәсіл: жастық – бұл болашақ жоспарларға, өмірге деген құштарлыққа, жоғары белсенділікке, іс-әрекетке деген құштарлыққа және т. б. байланысты ерекше әлемдік сезім.;

\* іс жүргізу тәсілі жас адам өзінің интегралдау, қалыптасу және қалыптасу кезеңінде болып отырғанына негізделеді;

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. «Жастар» түсінігін айқындаудың алуан түрлі бағыттары.
2. Жастардың әлеуметтанулық мәнін айқындау. Жастар әлеуметтік-демографиялық топ ретінде.
3. Жасөспірімдік әлеуметтік мәселе ретінде. Жастарды зерттеудің негізгі бағыттары (әлеуметтік-психологиялық, психофизиологиялық, стратификациялық, қақтығыстық, рөлдік, интернационалистік және т.б.).
4. Аралас пәндер шеңберінде «жастар» түсінігін интерпретациялау. Жастар түсінігінің социологиялық бағыты.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

#### **3-4 дәріс. Батыс әлеуметтанудағы жастар зерттеулерінің дамуының қысқаша тарихы.**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Батыс әлеуметтануында ХХ ғасырдың 50-жылдарына қарай жастар мәселелері бойынша дербес теориялық тұжырымдамалар қалыптасты. Екінші дүниежүзілік соғысқа дейін жазылған жастардың социологиясы саласындағы бірнеше теориялық жұмыстардың қатарына К. Маннгеймнің "ұрпақ мәселесі" шығармасы жатады. "Жастар" ұғымының өзі және оның интерпретациясы Шельский, Ф. Тенбрук, Л. Розенмайр, Г. Кройтца жұмыстарында жиі кездеседі. Қ. Маннгейм "жастар" ұғымын жүйелеуге тырысты және келесіге келді: "жастар прогрессивті емес, өзінің табиғаты бойынша консервативті емес, ол – кез келген бастамаға дайын потенциал". Одан әрі "жыныстық жетілу басталғанға дейін бала отбасында тұрады және оның көзқарасы отбасының эмоционалдық және интеллектуалдық дәстүріне сәйкес қалыптасады".

Ф. Тенбрук бойынша жастар оған тәуелді қоғамның бір бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс. Жастар мен жасөспірімдер жасы, оның пікірінше, өзгермелі әлеуметтік құбылыстар болып табылады. Қазіргі уақытта жастардың мінез – құлқындағы болып жатқан өзгерістер "отбасы топтары мен тұрғылықты жері бойынша қауым арасындағы, бір жағынан, қоғаммен-екінші жағынан ұлғайып келе жатқан алшақтықтың"нәтижесі болып табылады.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Жастар мәселесі бойынша теориялық тұжырымдамаларды талдау.
2. Психоаналитикалық бағыт. З.Фрейд және неофрейдизм. Э.Эриксонның эпигенетикалық қағидасы.
3. Р.Бенедикт «әлеуметтік мінез» туралы.
4. Ш.Айзенштадтың жастардың мәртебелік-рөлдік тұжырымдамасы.
5. Мәдениеттанулық бағыт. К.Мангеймнің әлеуметтік мұрагерлік теориясы.
6. М.Мидтің мәдениеттанулық концепциясы.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы.Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

#### **5 дәріс. Жасөспірімдер. Жастық. Әлеуметтендіру және тәрбиелеу. (Проблемалы-бағытталған дәріс)**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Басқа да көптеген ұғымдар сияқты "әлеуметтендіру" термині социология, психология, сондай-ақ адам мен қоғам туралы басқа да ғылымдарда өз орын алады және XX ғасырдың 40 – шы жылдардың басынан бастап американдық әлеуметтанушылар мен әлеуметтік психологтардың жұмыстарында Д. А. Гослин, В. М. Вентуорс, И. Толмэн, Т. Декарье, Э. Маккоби және т.б. белсенді түрде қолданыла бастады.

А. В. Мудрик оны "қоғам мәдениетін игеру және жаңғырту процесінде өмір бойы адамның дамуы мен өзін-өзі дамытуы"деп анықтайды. Бұл ретте әлеуметтену, автордың анықтауы бойынша, үш құрамдас бөліктің бірлігін білдіреді:

1. стихиялық (объективті жағдайлардың нәтижесі ретінде);

2. қатысты жіберілетін қоғам (арқылы міндеттілігі білім беру, әскери қызметті, зейнетке шығу және т. б.);
3. салыстырмалы түрде әлеуметтік бақыланатын (тәрбие арқылы).

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Әлеуметтену үрдісінің әлеуметтанулық мәнін айқындау.
2. «Әлеуметтену», «тәрбие», «ювентизациялау» түсініктерінің өзара байланысы. Жастар социологиясының қазіргі үлгісі.
3. Әлеуметтену институттары және олардың қызметі. Әлеуметтену институттарының эволюциясы. Отбасы, білім, діни, ақпарат, әскери институттар. Олардың қазіргі шарттарда өзгеру қарқыны.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

#### **6 дәріс. Жастардың жас мәртебесі**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Жас адамның жас мәртебесі-қоғамдағы жағдай. Бірақ, тіпті жасы әдетте туған күніне байланысты анықталғанына қарамастан, жас мәртебесі кең түсінік болып табылады. Бұдан басқа, кез келген қоғамда жас рөлдері немесе жас мәртебесіне байланысты күтулердің жиынтығы белгіленеді. Мысалы, қарама-қарсы жынысты адамдарға емдеу жасөспірімдерде көрініс табуы тиіс деп болжанады; 5 жастан 16 жасқа дейінгі балалар мектепке бару керек деп күтілуде; адамның белсенді еңбек қызметі 19 немесе 20 жас (біліктілік талаптарына байланысты) 60 жасқа дейін жалғасады деп есептеледі. Әр түрлі жас категорияларына жататын адамдар үшін қоғам әр түрлі нормаларды орнататыны түсінікті.

Формальды жас нормаларының мысалдары:

- 18 жастан бастап дауыс беру
- 18 жасқа дейін некеге тұру
- 18 жастан немесе 21 жастан бастап спирттік ішімдіктерді сатып алу
- белгілі бір жастан зейнеткерлікке шығу
- Президент болып сайлану (35 жастан) және т. б.

Формальды жас нормаларының көрнекі үлгісі оқушылардың жасына сәйкес (егер олардың қабілеті негізінен орта жас деңгейінен төмен емес және жоғары емес болса) бір сыныптан екіншісіне ауысуы бола алады.

Басқа жас нормалары анық айқындалмаған; олар формальды емес. Мектеп бітірудің, некеге тұрудың, балалардың тууының және еңбек қызметін бастаудың жасы дәл белгіленбейді. Алайда, біздің қоғамда осы оқиғалар қашан орын алуы тиіс деген нақты түсініктер қалыптасты. Мысалы, орта мектепті бітіргеннен кейін (яғни шамамен 17 жас) адамдар дереу ЖОО-да жұмыс іздеуі немесе оқуын жалғастыруы тиіс деп болжанады.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Жастық шақ түсінігі. Жас бойынша жіктеу. Жасөспірімдік шақ теориясы. Неофрейдизм. “Эпигенетикалық қағида” – тұлға дамуының негізгі заңы.
2. Э.Эриксон бойынша тұлға дамуының өмірлік жолы. Альтернативті теориялар және олардың мағынасы. Л.С.Выготскийдің жоғары психикалық қызметтердің даму теориясы.
3. Жасөспірімдік кезеңнің әлеуметтік мәртебесі. Жасөспірімнің өзіндік айқындалуы тұлға қалыптасуының маңызды кезеңі ретінде.
4. Жас номиналды категория ретінде. Әлеуметтанудағы жас түсінігі.
5. Күнгізбелік жас. Әлеуметтік жас. Биологиялық жас.
6. Жас бойынша кезеңдер. Жас бойынша кезеңге бөлудің талаптары. Жас бойынша жіктеу. Өмірлік цикл. Сензитивті және әлеуметтік кезеңдер.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

#### **7 дәріс. Жастар девианттылығы. (жеке тұлғаға бағытталған дәріс).**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Жастар девианттығы-бұл проблемалы түрдегі жастар мәдениетін зерттеуге арналған ең көп таралған дискурстардың бірі.

Девиантность (девиация), нормадан ауытқу ретінде (анықтама бойынша) — қосымша түсіндіруді талап ететін айқын түсінік. Көптеген мәселелер туындайды: норманың шектері, оны айқындау өлшемдері, норманың тарихи-

мәдени контексті, құқық берілген субъектілер немесе Әлеуметтік институттар туралы және осы анықтамалар үшін және олар санкциялайтын іс-әрекеттер үшін жауапты болады. Осылайша, девианттық – бұл қандай да бір критерийлердің көмегімен қатаң анықталатын мінез-құлық емес, жағдаймен анықталатын процесс екенін мойындау керек. Оның көптеген параметрлері бар — тарихи-мәдени, өзекті әлеуметтік-экономикалық жағдайларға дейін.

Классикалық социологияда, девиантты жастар әрдайым нәзік жастар болып келеді. Зерттеу бір зұлымдық үшбұрышта "айналды": нашақорлық-маскүнемдік-жезөкшелік. "Жастар әлеуметтік мәселе ретінде" күмбезі, олар қорқып, жас және олардың ересек тәлімгерлері, көптеген идеологияландырылған Дискурстар тудырды.

Соңғы жастардың субкультурасы (соның ішінде девиантты) болуы тиіс, олардың арасындағы айырмашылықтар балалық шақтан ересек адамдарға жаңа нюанстармен көшу сапасын береді, ал криминогендік дискурс, әрине, тұйық.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Девиантты мінез-құлық социологиясының негізгі түсініктері. Деликвентті мінез-құлық. Әлеуметтік норма түсінігі. Әлеуметтік санкциялар. Әлеуметтік ауытқулардың позитивті және негативті мәні.
2. Әлеуметтік бақылау әрекеті. Девиантты мінез-құлықтың негізгі концепциялары.
3. Жастар арасындағы девиантты мінез-құлықтың ерекшелігі. Жастардың қылмыстық мінез-құлығының алдын-алу.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

#### **Лекция 8. Девианттық және жастар қылмысының социологиялық конструкторлары.**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Кең мағынасында девиантты мінез-құлық кез келген әлеуметтік ережелерден (мысалы, оның ішінде жағымды: батырлық, аса еңбек-қорлық, альтруизм, өзін құрбан ету, аса үлкен рөл ойнау, жетістіктермен қатар, жағымсыз: қылмыс,

қоғамдық тәртіпті бұзу, адамгершілік ережелерін, дәстүрді, әдет-ғұрыптарды аттап өту, өзіне-өзі қол жұмсау және т.б.) ауыт- қушылықты білдіреді.

Девиация бірнеше типтен тұрады: девиантты, делинквентті және криминалды мінез-құлық.

Девиантты мінез-құлық - әлеуметтік нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін мінез-құлықты айтады. Ол ауытқыған мінез-құлықтың бір түрі. Кейбір әдебиеттерде бұл типті «антидисциплиналық» деп те атайды. Девиантты мінез-құлықтың көрсеткіштеріне: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, алкоголизм, наркомания, қоғамға жат қылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, суицид т.б. жатады.

Делинквентті мінез-құлық. Ол заң бұзушылықпен ерекшелінеді. Оның мынадай типтері бар: Агрессивті-зорлаушылық мінез-құлық. Бұл жеке тұлғаға көрсетілетін дөрекілік, төбелес, күйдіріп-жандыру сияқты жағымсыз іс-әрекеттерде көрініс береді.

Ашкөздік мінез-құлық (корыстное поведение): майда ұрлықтар, қорқытып-үркіту, автокөлік ұрлау т.б. жалпы материалдық пайдакүнемдікке байланысты жат мінез-құлық.

Наша сату және тарату. Криминалды мінез-құлық заң бұзушылық болып табылады. Балалар сот үкімі арқылы жасаған қылмысының ауырлығына байланысты жазаланады.

Девиацияның негативті формалары әлеуметтік патология болып табылады: алкоголизм, токсикомания, нашақорлық, жезөкшелік, суицид, заң бұзушылық және қылмыскерлік. Олар жалпы қоғамға, айналадағы адамдарға және ең бірінші өздеріне үлкен зиян келтіреді.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Девиантты мінез құлық анықтамасы түрлері
2. Жастардың қылмыскерлігі
3. Мертонның типологиясы және шығу себептері
4. Э. Дюркгеймнің Аномия теориясы
5. Говард Беккердің теориясы

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

**9 дәріс. Ұрпақ. Ұрпақ қақтығысының жаһандық теориялары.**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Ұрпақтар теориясы-Уильям Штраус және Нил Хау АҚШ тарихындағы қайталанатын ұрпақ циклдарын сипаттайды.

Штраус пен Хау алғаш рет 1991 жылы теория туралы сөз қозғап, олардың "Поколения" ("Generations") атты бірлескен кітабы жарық көрді. 1997 жылы "төртінші түрлену" ("The Fourth Turning") кітабы жарық көрді. Ұрпақ теориясы АҚШ тарихын, соның ішінде 13 колонияны сипаттайды. Дәл осы географиялық аймақ жақсы зерттелді, алайда Штраус пен Хау басқа елдердегі ұрпақтық бағыттарды зерттеді және кейбір дамыған елдерде ұқсас циклдарды тапты. Авторлардың еңбектерінің кең таралуына және мойындалуына қарамастан, академиялық ортада теорияны әр түрлі қарсы алды: кейбіреулері "батыл және түпнұсқалық тұжырымдарға" таңданды, басқалары-ұрпақтар теориясын сынға алды. Соңғылары нақты эмпирикалық деректердің жетіспеушілігіне назар аударды, сондай-ақ авторларды ұрпақ арасындағы нақты айырмашылықты бейнелейді деп айыптады.

Штраус пен Хау ұрпақты уақыт аралығында туылған барлық адамдардың жиынтығы ретінде анықтайды, шамамен 20 жыл немесе өмірдің бір фазасы: балалық, жастық, орта жас және кәрілік. Буынды үш өлшемге сәйкес келсе, анықтауға болады. Біріншіден, бір буын өкілдері бір тарихи дәуірді бөліседі: олар бірдей маңызды тарихи оқиғалар мен әлеуметтік кезеңдерде кездеседі. Екіншіден, олар белгілі бір ортақ нанымдар мен мінез-құлық үлгілерін бөліседі. Үшіншіден, олардың өз құрдастарымен бөлісетін тәжірибесі мен ерекшеліктері туралы біле отырып, бір буын өкілдері де осы ұрпаққа деген көзқарасты да бөлісетін болады.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Ұрпақ – әлеуметтік-жастық категория.
2. Ұрпақ әлеуметтік-тарихи құбылыс ретінде.
3. Ұрпақ мәселесіне әлеуметтанулық бағыттар. Тарихи ұрпақ: К.Маннгейм тұжырымдамасы.
4. Ұрпақ санасындағы «Уақыт рухы» (Дж. Ортега-и-Гассет).
5. Ұрпақтың биографизациясы (Л. Розенмайер). Ұрпақты зерттеудің эмпирикалық бағыттары.
6. Х.Беккер көрсеткіштері. М.Мид ұстанымы. Ұрпақ сабақтастығы мәдениет диалогы ретінде.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.

3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.

4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

### **Дәріс 10-11. Жастар белсенділігінің субмәдениеттік құрылымы (проблемалық-бағытталған дәріс).**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Субкультура " ұғымының келесі анықтамалары бар»:

1. қандай да бір әлеуметтік немесе демографиялық топтың мәдениеті;

2.

оның әлеуметтік байланыстарының кедейлігіне байланысты әлеуметтік ортақтық тыңшектеулі мәдениеті,

ол үшін мәдени мұраға қолжеткізудің толық емес немесе қиындығы

3. субкультура-өмір мен мінез-құлықтың ерекше стилі;

4. қандай да бір әлеуметтік топқа тән өзіндік нормалар, құндылықтар, әлемді қабылдау;

5. "ресми" жүйесінің, қоғамның базалық мәдениетінің ішіндегі, өмір сүру стилін, құндылық иерархиясын және оның жеткізгіштерінің дүниетанымын анықтайтын ішінара мәдени кіші жүйе.

Жастар субмәдениеті емескенеттен, бұл тезірек нәтиже өзін-өзі тану, өзін-өзі тануы қоғамдағы бойынша мүмкін болмаған жағдайда, сол немесе өзге де себеппен оны қанағаттандыру. Жасадамдар, араластырып қолданыстағы мәдени стандарттарға өтіп, күрделі және қайшылықты процесс.

Жастар мәдениетін қазіргі заманғы зерттеулер заманауи адамдардың бағдарын, өмір салты мен мінез-құлқын өзгертудің күрделі динамикасын көрсетеді.

Өсіп келе жатқан мәдени сұраныстар мен оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы елеулі алшақтық, шынайы құндылықтарды бұқаралық мәдениет суррогаттары мен ауыстыру жастардың зияткерлікшектеулігіне алып келеді.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Мәдениет” және “субмәдениет” түсінігінің мәндік мазмұны.

2. Жастар субмәдениетінің теориялық негіздері мен әлеуметтік-тарихи шарттары.

3. Жастар субмәдениетінің топтамасы.

4. Қазіргі әлеуметтік-мәдени дискурстағы жастар контрмәдениеті мен субмәдениеті. Г. Маркузе, Ч. Рейч, Т. Рожактың контрмәдениет тұжырымдамасы.
5. Peer groups және ресми емес жастар топтары жастар субмәдениетінің бастамасы ретінде.

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

#### **Дәріс 12-13. Жастардың діни сауаттылығы (социологиялық зерттеулердің нәтижелері)**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Жастардың діни деңгейі туралы Әлеуметтік зерттеулер орталығы жүргізген зерттеулердің нәтижелері ұсынылады. Зерттеу нәтижелері зерттеуге қатысушылардың абсолюттік көпшілігі өздерін діндар деп санайды (75,7%), өздерін діндар деп санамайды – 16,7%, сәйкесінше жауап беруге қиналды – 7,6% респонденттер.

"Сіз өзіңізді қандай дінге жатқызасыз?" деген сұраққа жауап: "келесі түрде бөлінді:

Мұсылман діні – 58,3% (583 респонденттің);

Христиан діні-36,7% (367);

Ешқандай– 2,3% - ға (23);

Буддизм – 0,2% (2);

Мұсылман және христиан діндеріне – 0,2% (2);

Протестанттық дін – 0,1% (1);

Католиктік дін – 0,1% (1);

Діни, бір құрушы бар – 0,1% (1);

Жауап беруге қиналамын – 2% (20).

Жастардың діни деңгейін анықтау мақсатында барлық респонденттерге жастардың өздерінің діни қызметінде қаншалықты белсенді екені туралы сұрақтар қойылды. Жауап нәтижесі бойынша Қазақстанның көптеген жастары үшін діни сананы қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторлар-ата-аналар, туыстар және туыстардың аға буыны. Сонымен қатар, біздің елімізде әрбір оныншы жас адамның діни санасын қалыптастыруға "өмірлік қиын жағдайларда

тірек іздеу" және "сенушілер таныс/достар" әсер еткен фактіні өзіне аударады, жастардың бұл санатын Қазақстан үшін дәстүрлі емес діни ағымдардың ықпалына қатысты осал деп санауға болады.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Өркениетті қоғамдағы діннің рөлі. Жастар және дін.
2. Қазақстандағы дін мәселесі. Діни ұйымдар және олардың қоғамдағы рөлі.
3. Діни сананың қалыптасу қарқыны, топтамасы және күйі (сенім, дүниетанымдық көзқарастар, уайымдар мен білім).
4. Діни тәжірибе мен жастардың мінез-құлқы. Жастар діндарлығы социологиясының мәні.
5. Жас ұрпақтың діндарлығының қалыптасуындағы әлеуметтанулық зерттеулердің міндеттері.
6. Қазақстан жастарының құндылықтық бағдарларының құрылымы мен топтамасы.
7. Жастардың құндылықтық бағдарларының трансформациялануы (қоғамдық қатынастарға енуі, бейімделу қабілеттіліктері).

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.

**Дәріс 14-15. Зерттеу объектісі ретінде жастар ерекшелігіне сауалнама жүргізу әдістерінің релеванттылығы Ғылыми - зерттеу жобасы бойынша әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері.**

*Курстың мақсаты:* өз ойларын дәл және анық айтуға үйрету. Қоғам теорияларының даму ерекшеліктерін ашатын негізгі тәсілдерді ашып көрсету. Жастар әлеуметтануы пәнінің құрылымын жасау және талдау.

Дәріс жастар мәселесі бойынша "әлеуметтік зерттеуді қалай жүргізу керек" тақырыбына арналды.

Әдістемелік мысал ретінде екі зерттеу құралы пайдаланылады, олардың алдында құндылықтардың (өмірлік, адамгершілік-рухани, діни) айырмашылығындағы негізгі тұжырымдамаларды анықтау мақсатын қойған, жастардың іс-әрекеттері мен іс-әрекеттеріндегі айырмашылықты алдын ала анықтайтын және жеке дүниетанымдық құндылықтар қоғам мен мәдениеттің құндылықтар жүйесінің қарапайым "көшірмелері" болып табылмайтындығы дәлелде.

Эмпирикалық деректерді талдау үшін сауалнама жүргізу әдісі қолданылды, іріктемелі жиынтық 1000 респондентті құрады. Респонденттерді іріктеу кездейсоқ және көп сатылы іріктеу бойынша жүзеге асырылды. Интерпретация кезеңінде респонденттердің жынысы, жасы, қоныстану түрі, тұрғылықты аймаққа байланысты корреляция жүргізілді.

Зерттеу нәтижелері арнайы SPSS for Windows (19 нұсқасы) бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы өңделген және бір өлшемді, екі өлшемді және үш өлшемді кесте түрінде ұсынылған.

Дәрістерде: 1) Қазақстандықтардың жас буынының дүниетанымдық мәдениетін қалыптастыру проблемасына неғұрлым күрделі және неғұрлым өзекті практикалық қатынаста; 2) қазақстандық жастардың азаматтық, конфессиялық және этномәдени өзін-өзі сәйкестендірудегі процестерге; 3) өмірлік құндылықтарды құрылымдауға, дүниетанымдық және рухани ұмтылыстардың жалпы бағытына; 4) жастардың дүниетанымын қалыптастырудың негізгі бағыттарын айқындауға қатысты жас қазақстандықтардың қоғамдық пікіріне мониторинг жүргізудің нәтижелері ұсынылатын болады.; 5) олардың діни санасының жай-күйі мен бағдарлары.

Дәрісті қорытындылауға арналған сұрақтар:

1. Студенттің жүргізген әлеуметтік зерттеуінің ерекшелігі
2. Зерттеу жұмысының өзектілігі мен мәселесі
3. Жастар ерекшелігіне арналған зерттеудің нәтижесі
4. Әлеуметтік зерттеу нәтижесінің нақтылығы

#### ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Қазақ университеті, 2012
2. Әбдірайымова Г.С. Жастар социологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Жібек жолы» 2008. -256 б.
3. Абдирайымова Г.С., Шаукенова З.К., Кучинская Ю.В. Изучение актуальных проблем студенческой молодежи и пути их решения (по результатам социологического исследования). Методические рекомендации. –Алматы, 2009. -62б.
4. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Социология молодежи. –М., 2011. -336 б.